

ПРИЛОЖЕНИЕ НА ПРОИЗВОДСТВОТО ПО НЕСЪСТОЯТЕЛНОСТ ЗА ЮРИДИЧЕСКИТЕ ЛИЦА С НЕСТОПАНСКА ЦЕЛ

гл. ас. д-р Янка Тянкова

Текстът на чл. 14, ал. 4 от Закона за юридическите лица с нестопанска цел (ЗЮЛНЦ) създава доста противоречиви мнения (тълкувания) относно приложимостта на производството по несъстоятелността за сдруженията и фондациите. Съгласно ал. 4 за „неплатежоспособността, съответно несъстоятелността се прилагат съответните разпоредби на търговския закон”. Логическият извод, който следва от цитираната разпоредба е, че юридическите лица (ЮЛ) с нестопанска цел попадат в групата на лицата-нетърговци, за които може да намери приложение производството по несъстоятелност. Но препращането към търговския закон (ТЗ) всъщност означава препращане към общите правила на търговската несъстоятелност. При липсата на специална разпоредба в ТЗ (подобно на тези в чл. 609 ТЗ, чл. 610 и чл. 611 ТЗ) в този случай приложение следва да намери чл. 608 ТЗ, който сочи необходимите общи предпоставки за откриване на производството по несъстоятелност: търговско качество на длъжника, неплатежоспособност (свръхзадълженост) и обявително съдебно решение.

Въпросът, свързан с прилагането на този правен институт не е изследван в съвременната ни доктрина. Повечето автори само сочат, че ЗЮЛНЦ допуска производството по несъстоятелност и за тези ЮЛ¹. Според други, юридическите лица с нестопанска цел не могат да придобиват търговско качество, което обстоятелство изключва и приложението на института на търговската несъстоятелност спрямо тях². Липсата на каквато и да е съдебна практика също създава допълнителни затруднения.

От друга страна, самият текст на чл. 14, ал. 4 от ЗЮЛНЦ, така както е формулиран, води до вътрешнопротиворечиви и взаимно изключващи се изводи „за” и „против” прилагането на производството по несъстоятелност за този вид юридически

лица. Допълнително усложнение придава и много-спектърният обсег на дейност на ЮЛ с нестопанска цел. Чл. 3 ЗЮЛНЦ дава право на сдруженията и фондациите освен нестопанска дейност (която е тяхната същинска дейност) да извършват и стопанска. Извършването на стопанска дейност е скрепено с определени законодателни ограничения: тя трябва да е допълнителна, т.е. да е свързана с предмета на основната дейност, за която е регистрирано юридическото лице; приходът от нея да е предназначен за постигане на обявените цели; ЮЛ с нестопанска цел не може да разпределя печалба.

При осъществяване на своята стопанска дейност ЮЛ с нестопанска цел могат:

- да обособят извършваната от тях търговска дейност като ЕООД или ЕАД;
- могат да са сдружници (акционери) във всяко ТД, независимо от неговия вид;
- да извършват пряко стопанска дейност, която е допълнителна по своята същност, свързана с основния предмет на дейност, за която са регистрирани.

Във всяка една от тези хипотези следва да се направи отделен анализ на възможността за приложение на производството по несъстоятелност, както и да се даде отговор на въпроса дали това действие е универсално за всички ЮЛ с нестопанска цел, независимо от характера на извършваната дейност, или то е относимо само в случаите на извършване на стопанска дейност.

1. Откриване на производството по несъстоятелност в случаите, когато стопанската дейност се извърша чрез ЕТД

На практика сдруженията и фондациите рядко извършват пряко стопанска дейност. По правило те правят това чрез регистриране на ЕТД, което е само-

¹ **Златарева, М.** Юридически лица с нестопанска цел. С., 2002, с.188. Авторът приема, че законът изрично допуска производството по несъстоятелност и за тези ЮЛ, като препраща към процедурата, предвидена в ТЗ, без да коментира особеностите в хода на самото производство; **Стефанов, Г.** Търговска несъстоятелност. В. Търново, 2009, с.24; **Калайджиев, А.** Търговско право. Обща част. С., 2010, с. 43 и сл.

² **Голева, П.** Юридически лица с нестопанска цел. С., 2003, с. 219–220.

стоятелен търговец и ЮЛ, поради което за него може да се открие отделно производство по несъстоятелност. Известно е, че в този случай ЮЛ с нестопанска цел е само едноличен собственик (титуляр на капитала), за който е недопустимо да се открива производството по несъстоятелност. Затова несъстоятелността ще се приложи за самото търговско дружество като в този случай няма да е налице прилагането ѝ по отношение на лицето-нетърговец. Следователно в тази хипотеза не би следвало да се отчете някакво изключение от общите правила на търговската несъстоятелност.

Откриването на производството ще е свързано с установяване на общите предпоставки в производството по несъстоятелност: търговско качество на длъжника и неплатежоспособност, съответно свързана задълженост. Търговското качество на длъжника по дефиниция е налице за ЕООД и ЕАД (чл. 1, ал. 2 ТЗ). Спрямо самото сдружение или фондация няма да се изисква установяване на търговскоправно качество, тъй като нашето търговско право не приема, че тези лица са търговци по силата на извършваната допълнителна стопанска дейност, която в случая е изнесена от пряката дейност на ЮЛ и е обособена като дейност извършвана от търговското дружество. Неплатежоспособността съгласно чл. 608, ал. 2 ТЗ като предпоставка в производството по несъстоятелност е състояние на длъжника-търговец и тя може да бъде установена единствено по отношение на едноличното търговско дружество, без това да засяга самото ЮЛ с нестопанска цел. В този порядък на разсъждения може да се приеме, че и тази предпоставка трябва да е налице за самото търговско дружество, а не по отношение на ЮЛ с нестопанска цел.

Като универсално принудително изпълнение производството по несъстоятелност следва да се открие от съдебен орган, който след като установи наличието на другите две материалноправни предпоставки се произнася с решение. Съдебното решение по чл. 630 ТЗ, известно още в доктрината като *обявително* или *декларативно съдебно решение*, е формална предпоставка за откриване на производството по несъстоятелност. То се явява необходима предпоставка за откриване на производството по несъстоятелност и в случаите, когато едноличният собственик на капитала е самото сдружение или фондация.

Компетентен съд е окръжният съд по седалището на търговеца към момента на подаването на молбата (чл. 613 ТЗ). В случая това е седалището

на дружеството, а не това на ЮЛ с нестопанска цел.

В сегашната редакция на чл. 14 ЗЮЛНЦ липсва изричен текст, който да регламентира особеностите в съдържанието на обявителното съдебно решение, следователно с оглед действаща нормативна уредба, това следва да е класическия диспозитив на чл. 630 ТЗ.

Отклонение от класическото производство по несъстоятелност няма да е налице и по отношение на режима на вписване и обявяване на самото съдебно решение. С приемането на допълнението към разпоредбата на чл. 14, ал. 4 ЗЮЛНЦ³, актовете на съда по несъстоятелност, подлежащи на вписване в търговския регистър, се вписват в регистъра на ЮЛ с нестопанска цел и се обнародват в ДВ, а подлежащите на обявяване в търговския регистър актове се обнародват в ДВ. Това допълнение в разпоредбата обаче се отнася само за случаите, когато самото сдружение или фондация е субект в производството по несъстоятелност. В този случай се прилага режимът, предвиден в чл. 14, ал. 4 ЗЮЛНЦ като специалния закон, а именно: вписванията на актовете, се извършват в регистъра на ЮЛНЦ, който се води от съответния окръжен съд и се обявяват в ДВ (чл. 18, ал. 1 ЗЮЛНЦ).

Когато субект в производството по несъстоятелност е самото ЕТД, чийто едноличен собственик е ЮЛ с нестопанска цел, то отклонения в режима на вписване не следва да са налице. ЕТД, независимо от това, кой е едноличния собственик на капитала са търговци по смисъла на ТЗ, за тях се открива производство по несъстоятелност по общия ред и всички последващи процесуални действия по обявяване и обжалване на издадените от съда по несъстоятелност актове следва да се вписват в търговския регистър. Водещо е вписването в търговския регистър, което следва от търговскоправното качество на ЕТД, а не от правното качество на едноличния собственик на капитала. По мое мнение необходимо е разпоредбата да се промени и допълни като:

• *За ЕТД* вписването на актовете в производството по несъстоятелност трябва да се извършва в търговския регистър, в противен случай ще е налице неравноправно третиране на едни и същи правни субекти – търговци по смисъла на ТЗ. Може да се изложат и аргументи относно необходимостта от въвеждане на последващо вписване и в регистъра на ЮЛ с нестопанска цел, с оглед приоритетите на нестопанската дейност на тези субекти и постигане

³ Доп. ДВ, бр.38 от 2006 г.

на идеалната цел, което налага необходимостта от уведомяване на техните дарители и всички други партньори по повод извършваната нестопанска дейност. Но такъв двойствен режим във вписването би довел и до допълнителни усложнения и обърквания относно последващия режим на обявяване на актовете и тяхното обжалване. Действащото законодателство понастоящем предвижда, че както обявяването на актове в производството по несъстоятелност, така и тяхното обжалване, трябва да се извършва по реда на търговското законодателство;

• *За сдруженията в обществена полза*, в случаите когато извършват стопанска дейност чрез своите ЕТД, за тях важи казаното по-горе⁴. Но особенният им статут на вписване в два регистъра налага извода, че в тази хипотеза е препоръчително актовете в производството по несъстоятелност да се вписват и в Централния регистър на ЮЛНЦ. Сезирането на Министерството на правосъдието е с оглед защитата на публичния интерес и този на кредиторите, следващ от спецификата в дейността на тези субекти. Такова последващо вписване не е предвидено според действащата в момента нормативна уредба.

2. *Откриване на производството по несъстоятелност, когато ЮЛ с нестопанска цел е съдружник/акционер в ТД*

В тази хипотеза производството по несъстоятелност се прилага по отношение на самото търговско дружество, а не на съдружниците в него, които отговарят ограничено за задълженията на дружеството – до размера на своето участие в капитала.

3. *Откриване на производството по несъстоятелност за ЮЛ с нестопанска цел, което пряко извършва стопанска дейност:*

Стопанската дейност, извършвана от ЮЛ с нестопанска цел не е основна, а спомагателна (второстепенна) по своята същност. Фактът, че ЗЮЛНЦ регламентира условията, при които тя може да бъде

упражнявана дава основание да се приеме, че производството по несъстоятелност ще се приложи и в тази хипотеза. Макар сдруженията и фондациите да са търговци по смисъла на чл. 1, ал. 1 ТЗ (според характера на сключваните сделки), то по силата на чл. 14, ал. 4 ЗЮЛНЦ те следва да се причислят към групата на особените субекти в производството по несъстоятелност, излизащи извън тясната рамка на търговската несъстоятелност⁵. Фактът, че ЮЛ с нестопанска цел са *особени субекти* в производството по несъстоятелност е отчетен и в тези чужди законодателства, които приемат, че за тях може да се приложи производството по несъстоятелност. *Американското право* например приема, че и при двата вида сдружения (със стопанска и нестопанска цел), включително и сдруженията с необичайна структура, всички те са подвластни на несъстоятелността⁶.

По отношение кръга правни субекти, спрямо които може да започне производство, *немското право* също приема, че то може да се приложи за *всяко физическо или юридическо лице*, като неправосубектните съдружия са приравнени на юридическите лица⁷. Според Германския граждански законник сдруженията се делят на такива, чиято цел е извършване на стопанска дейност, или такива, целта на които е нестопанска дейност (§21 и §22 BGB). Изменението в целта може да се извърши по решение на общото събрание с единодушно решение⁸.

Във *френското право* с изменението на *Code de commerce* от 13 юли 1967 г. производството по несъстоятелност се разпростира и обхваща и ЮЛ на частното право (L 620-2)⁹. Всички те са подложени на колективното производство, независимо дали са търговци или не и могат да бъдат субекти в производството по несъстоятелност със същото правно основание като търговските дружества¹⁰. Така е и според съдебната практика.

Направеният кратък сравнителен анализ показва, че в класическите правни системи производ-

⁴ Сдруженията за общественополезна дейност са заимствани от американското право. Вж: **Златарева, М.** Цит. съч., с. 15. Понятието „общественополезна дейност“ е дефинирано в *Revised Model Nonprofit Corporation Act* (1987). Особеностите на този вид сдружения са отразени и в самото производство по несъстоятелност, което бележи отклонения според американското право.

⁵ **Тянкова, Я.** Несъстоятелност на лица-нетърговци. С., 2010, с. 68.

⁶ **Overtone, G., Frey, J.** “Guidebook for Directions of Nonprofit Corporations”, American Bar Association, 2002, p. 175

⁷ **Eickmann, D., Flessner, A., Irschlinger, F., Kirchhof, H., Kreft, G., Landfermann, H., Marotzke, W., Stephan, G.** Heidelberg Kommentar zur Insolvenzordnung, 4 neu bearbeitete Aufl., C. F. Muller Verlag, 2006, S. 95 ff.

⁸ **Златарева, М.** Цит. съч., с. 74.

⁹ **Mestre, J., Pancraze, M.** Droit Commercial, 27 edition, L.G.D.J., 2006.

¹⁰ **Jacquemont, A.** Droit des entreprises en difficulté, 4e edition, 2005, pp. 195.

ството по несъстоятелност на ЮЛ с нестопанска цел се прилага независимо от това дали те извършват допълнително стопанска дейност. Но в тези правни системи ЮЛ с нестопанска цел попадат в групата на особените субекти в производството по несъстоятелност и за тях са предвидени особени разпоредби. Според действащото българско законодателство те също могат да бъдат отнесени (причислени) към групата на особените субекти (по силата на специалния закон – чл.14, ал.4 ЗЮЛНЦ), но по отношение на тях не са предвидени особени разпоредби, което обстоятелство затруднява установяването на предпоставките за откриване на производството по несъстоятелност и хода на самото производство.

В случаите, когато ЮЛ с нестопанска цел *пряко* извършва стопанска дейност по-трудно ще може да бъде установена и втората предпоставка в производството по несъстоятелност, това е неплатежоспособността. Макар в чл. 14, ал. 4 ЗЮЛНЦ изрично да е посочена предпоставката *неплатежоспособност*, то не става ясно как в случаите, когато ЮЛ *пряко* извършва стопанска дейност, може да се установи предпоставката неплатежоспособност, след като няма изискване за обособяване на стопанската и нестопанска дейност. Следователно, тъй като дефинирането на неплатежоспособността като предпоставка е дадено в ТЗ и специални разпоредби липсват в ЗЮЛНЦ, то приложение следва да намерят общите правила. Съгласно разпоредбата на чл. 608 ТЗ длъжникът е неплатежоспособен, когато не може да изпълни „*изискуемо парично задължение*”. Изискуемото парично задължение трябва да има точно определен произход. Задължението трябва да произтича от *търговска сделка* или да има *публичноправен, съответно частноправен произход*. На първо място задължението трябва да произтича от търговска сделка. Под „търговска сделка” се разбира всяка търговска сделка независимо от нейния вид. В хода на откриване на производството по несъстоятелност следва да се докаже самата сделка, както и обстоятелството, че тя е търговска за длъжника, защото това качество е релевантно за неплатежоспособността¹¹. Нещо повече

тези обстоятелства трябва да са налице към момента на постановяване на съдебното решение за откриване на производството по несъстоятелност. Определящ е вида на сделките – те трябва да са търговски, а не граждански. В този смисъл съдебната практика е категорична. Но задълженията на длъжника могат да имат и гражданскоправен произход (да произтичат от граждански сделки и по извъндоговорни основания) и тези задължения да са в достатъчно големи размери, създаващи основание за обективна невъзможност на търговеца да ги изплати. От друга страна, това ограничение не кореспондира с хипотезата на чл.616, ал.1 ТЗ, която изрично сочи, че всички кредитори на длъжника и по търговски, и по нетърговски вземания могат да се удовлетворят от масата на несъстоятелността. Това ограничение няма аналог и в класическите правни системи¹².

Невъзможността на длъжника да изпълни свое изискуемо парично вземане с търговскоправен или публичноправен характер трябва да се определя след конкретна преценка на цялостното икономическо състояние на длъжника, а не само като неплащане на задължение към определен кредитор, поискала откриване на производството по несъстоятелност¹³. Следователно в легалната дефиниция акцентът се постави не върху конкретното правоотношение и произтичащите от него права и задължения, а върху цялостното състояние на търговеца¹⁴.

Дали обаче този общ принцип на търговската несъстоятелност трябва да се прилага и при ЮЛ с нестопанска цел е доста спорно. По дефиниция тяхната дейност основно (преимуществено) е нестопанска (идеална) и е насочена към подпомагане на определени социални дейности в обществото. Затова при установяване на състоянието на неплатежоспособност логично ще възникне въпросът дали изискуемите парични вземания трябва да се съотнесат само към тази част от имуществото, което е придобито от стопанска дейност (без дареното) и обслужва стопанската дейност на ЮЛ или трябва да се съотнесе към цялото имущество на длъжника, включително и това, с което то постига своята идеална цел (придобито чрез дарение, от членки внос,

¹¹ В този смисъл е и обстойната съдебна практика. Вж: Решение № 488/29.05.2007г. по т.д. № 150/2007г., II т.о. на ВКС, публикувано в Бюлетин на ВКС, бр. 3/2007 г.; Решение по гр.д. № 372/2002 г., т.о., VI състав на САС; Решение по гр. д. № 2206/2001г., ГК, V състав на САС; Решение №216/15.02.1996 г. по гр.д. №2965/1994 г., V т.о.; Решение №792/04.12.2006 г. по гр. д. № 466/2006 г., I т. о. на ВКС, Бюлетин на ВКС, кн. 10/2006.

¹² Тянкова, Я. Цит. съч., с. 44 и сл.

¹³ В този смисъл е и съдебната практика. Вж: Решение №184/25.03.2005 г. по т.д.№712/2004 г., I т.о. на ВКС, публикувано в бюлетин на ВКС, бр.4/2005 г.; Решение №147/05.03/2004 г. по т.д.№1762/2003г., ТК, I т.о. на ВКС;

¹⁴ Маданска, Н. Опит за дефиниране на неплатежоспособността според новата редакция на чл. 608 ТЗ. – Пазар и право, 2003, № 12, с.44 и сл.

реализирани проекти и др.). За сравнение в *американско право* – дареното имущество не се включва в масата на несъстоятелността. Прави се експертна оценка при обособяване на масата на несъстоятелност и се разделя имуществото придобито от стопанска и от нестопанска дейност¹⁵. *Френското право* обаче не приема дейността като разграничителен критерий и затова цялото имущество на ЮЛ с нестопанска цел се включва в масата на несъстоятелността, включително и ако то е резултат от съвместна дейност с друг търговец¹⁶.

Следователно обособяването на ЮЛ с нестопанска цел в отделен вид юридически лица неминуемо ще доведе и до особености в целите на производството по несъстоятелност, които трябва да отчитат и преимуществено да бранят (защитават) интересите на самото ЮЛ с нестопанска цел, включително и чрез търсене на законови механизми за съхраняване на тази част от имуществото им, което е получено (дарено им е) за постигане на идеалната цел с оглед продължаване на нестопанската дейност.

Отклонение от класическото производство по несъстоятелност ще е налице и по отношение на режима на вписване и обявяване на съдебното решение за откриване на производството по несъстоятелност, когато ЮЛНЦ пряко извършва стопанска дейност. С приемането на допълнението към разпоредбата на чл. 14, ал. 4 ЗЮЛНЦ¹⁷, актовете на съда по несъстоятелност, подлежащи на вписване в търговския регистър се вписват в регистъра на ЮЛ с нестопанска цел и се обнародват в ДВ, а подлежащите на обявяване в търговския регистър актове се обнародват в ДВ. Това допълнение обаче може да повдигне дискусията относно необходимостта от въвеждането на един двойствен режим на вписването (по съдебен ред и по реда на търговския регистър) или подчиняване на режима изцяло на предвидения в ЗЮЛНЦ. Логическото тълкуване на текста на чл. 14, ал. 4 ЗЮЛНЦ по-скоро навежда извод за прилагане на реда, предвиден в специалния закон, а именно: вписванията на актовете, се извършва в регистъра на ЮЛНЦ, който се води от съответния окръжен съд и се обявяват в ДВ (чл. 18, ал. 1 ЗЮЛНЦ). Но могат да се дадат аргументи в полза и на двата режима при внимателното тълкуване на приоритетите в това особено по своята същност производство по несъстоятелност.

Следователно, в случаите, когато ЮЛНЦ пряко извършва стопанска дейност за него ще е на-

лице различен ред за вписване и обявяване на актовете в хода на производството по несъстоятелност, различни от този, уреден по правилата на търговската несъстоятелност (ТЗ).

4. Но ЮЛ с нестопанска цел могат и да не извършват никаква допълнителна стопанска дейност

Това са случаите, когато те осъществяват своята идеална цел чрез средства, събрани от дарения, членски внос, участие в проекти и др., които средства не са получени от стопанска дейност. Най-трудно може да се даде отговор на въпроса: следва ли производството по несъстоятелност да се приложи и в този случай, след като специалния закон не е направил никакви разграничения. Изхождайки от общия принцип в българското законодателство, което не признава гражданската несъстоятелност (с изключенията посочени в ТЗ), а прилага единствено института на търговската несъстоятелност, то отговорът е еднозначен. Принципите на търговската несъстоятелност не могат да намерят приложение по отношение на субекти, които не извършват никаква търговска (стопанска) дейност. Както обаче беше посочено по-горе, чуждите законодателства не правят такова разграничение и приемат, че производството по несъстоятелност може да се приложи във всички случаи, независимо от това дали тези лица извършват, или не извършват стопанска дейност. Затова във всеки един от тези случаи подходът при прилагане на института на несъстоятелността ще е различен и той трябва да бъде уреден в рамките на специалния закон.

5. Заключение

Следователно, ако ЗЮЛНЦ има предвид с препращащата норма на чл. 14, ал. 4 прилагането на института на несъстоятелността за ЮЛ с нестопанска цел въобще, независимо от формата на извършваната от тях стопанска дейност, то тогава възникват редица въпроси, които ще последват едно *особено* по своята същност производство, за което обаче няма предвидени отделни правила (например: обособяване на стопанска и нестопанска дейност; обхват на масата на несъстоятелността; задължения за разпределяне на имуществото, останало след удовлетворяване на кредиторите и др.).

Фактът, че ЮЛ с нестопанска цел са *особени субекти* в производството по несъстоятелност е

¹⁵ Overtone, G., Frey, J. Guidebook for..., p. 178.

¹⁶ Mestre, J., Pancraze, M. Droit Commercial pp. 919 и цитираната там практика на френския Касационен съд.

¹⁷ Доп. ДВ, бр. 38 от 2006.

отчетен и в тези чужди законодателства, които приемат, че за тях може да се приложи производството по несъстоятелност. Например в *американското право* особености им статус води до забрана за прилагане на принудителната несъстоятелност за тях¹⁸. Във *френското право* производството по несъстоятелност също е приложимо за ЮЛ с нестопанска цел, но те са включени в групата на особениите субекти.

Нашето законодателство обаче не е предвидило особени разпоредби, които да уредят това особено по своята същност производство по несъстоятелност. Действащите в момента разпоредби (чл. 14 ЗЮЛНЦ и препращането към общите правила на търговската несъстоятелност, уредени в ТЗ) не дават еднозначен отговор дали производството по несъстоятелност може да се приложи за всички ЮЛ с нестопанска цел, включително и в случаите когато те извършват пряко стопанска дейност или не извършват никаква стопанска дейност. Още по-малко може да се обоснове прилагането на разпоредбите на общото производство по търговската несъстоятелност когато ЮЛ с нестопанска цел въобще не са извършвали стопанска дейност.

Особеният статус на тези правни субекти, определящ се преди всичко от специфичното им икономическо положение или влияние на някои фактори (основно социални) не позволяват (или правят нецелесъобразно) прилагането към тях на общите положения на търговската несъстоятелност, регламентиращи статуса на обичайните субекти в това производство – лицата, притежаващи търговско качество.

Всички изложени по-горе разсъждения могат да бъдат приложени само ако за ЮЛ с нестопанска цел бъде създадено отделно, специално и опростено по своята същност производство по несъстоятелност, в рамките на ЗЮЛНЦ. Сега действащата разпоредба на чл. 14, ал. 4 ЗЮЛНЦ, която предвижда възможността за несъстоятелност на тези правни субекти е „мъртъв текст”, тъй като с оглед спецификата в дейността на тези правни субекти не може да се приложат пряко правилата на общото производство по несъстоятелност за търговци и спрямо ЮЛ с нестопанска цел във всички случаи, когато те извършват стопанска дейност (пряко или непряко).

¹⁸ Тези субекти могат да ползват предимствата на доброволната несъстоятелност и предлаганата чрез нея възможност за оздравяване на длъжника.